

Jebe-Ноýон

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy şahslar

написано kitapcy | 21 январа, 2025

Jebe-Ноýон JEBE – PEÝKAM

Çingiz hanyň leşgeriniň iň bir görnüklieleriniň biri türkmenleriň gadymy alan-aslar taýpasyndan bolupdyr. Çingiz hanyň beýik serkerdeleriniň biri Jebe-noýon (peýkam) gelip çykyşy boýunça alan-aslardandyr. Alan-aslar bolsa gadymy türkmen taýpalarynyň biridir.

Ondan başga-da olam, alili, ýazyr (häzirki garadaşlylar), şeýle hem as, aslar, ýazlar ýaly kiçiräk taýpalar türkmenleriň arasynda häzirki güne çenli saklanyp galypdyr. Orta asyrlar döwründe aslar Merkezi Aziýanyň we Kawkaz etekleriniň ähli territoriýasyna giňden ýaýrapdyrlar. Olar diňe oguzlaryň we gypjaklaryň düzümine girmän, eýsem, özbaşdak hem ýaşapdyrlar. Çingiz han türk taýpalary bilen söweş alyp barýan wagty, köp sanly aslar mongollara güýçli garşylyk görkezipdir.

XVI asyryň taryhçysy Reşideddin «Jami at-tawarih» atly işinde aslaryň batyrgaý serkerdesi Jebe-noýon hakda aýdyp geçýär. Reşideddiniň ýazyşyna görä, bir gezek aslar Çingiz handan ýeňlip we ähli emlägini aldyryp, gaçyp bukulýarlar. Jebe-noýonam şolaryň arasynda bolýar. Çingiz han aw edýän wagty Jebäniň üstünden barýar we ony tanap, onuň bilen güýç synanyşmagy ýüregine düwýär. Çingiz hanyň serkerdeleriniň biri Burji-noýon: «Men şonuň bilen döwüşjek!» diýip, Çingiz handan ak ýüzli aty bermeklerini haýyş edipdir. Oňa at berilýär. Ol atly hüjüme geçip, Jebä tarap peýkam atýar. Ýöne peýkam sowa geçýär. Jebe öz gezeginde peýkam atyp, onuň atyny öldürýär.

Çingiz han onuň batyrlygyna ýokary baha berip, oňa emir-onbaşy wezipesini berýär.

Ýuan-şi mongol-hytaý resmi ýyl ýazgysynda hem Jebe-noýon barada ýatlanyp, onuň hakyky adynyň Ergeş (Erget) bolandygy, aslardan düzülen goşuna baştutanlyk edip, Çingiz han bilen üznüksiz söweşler alyp barandygy hakda, Burji-noýon bilen bolan söweşde han atyny öldürişi hakda, şeýle-de onuň Çingiz hanyň gaşynda mert durup aýdan sözleri barada belleniýär. Ergeş Çingiz hana: «Eger sen meni öldürseň, ýeriň eliň aýasy ýaly bölejigini hapalarsy, eger meni öldürmeseň, men saňa hyzmat ederin, ýagny, çuň suwy saklap, daşlary böleklere bölerin» diýýär.

Çingiz han Ergeşe şol günden başlap, «Jebe» (peýkam) diýip ýüzlenilmelidigi hakynda buýruk berýär. Bu at onuň ýaýdan atmakdaky üýtgeşik ukyplary üçin berilýär. Şu çaka Çingiz hanyň tagta çykmagynyň önüsyrasynda (1206) bolup geçýär. Şeýlelik bilen Ergeş-Jebe mongol goşunynda onbaşy bolup, öz serkerdelik ýoluna düşýär.

Eýýäm on ýyldan Jebe 10.000 mongol leşgeriniň baştutany bolýar.

1216-njy ýylda Jebe-noýon öz leşgeri bilen gara-hytaýlylaryň döwletiniň – Kuçluk hanyň goşunlaryny derbi-dagyn edip, olary Hindiguşa gaçyp çykmaga mejbur edýär. Her kimiň öz dinine uýmaga hukugy bar diýip, öz daşyna musulmanlary ýygnaýar.

Biraz wagt geçensoň, Horezmşalaryň döwletine garşy harby hereketler başlanýar. Çingiz han Jebe-noýona Horezmşanyň esasy güýçlerine garşy çykmagy buýurýar. Buýrugy alansoň Jebe ýola taýýarlanyp başlaýar.

Mongol taryhçysy E.Hara-Dawanyň ýazyşyna görä, Jebäniň goşuny 20.000 adama ýetirilýär. Jebe-noýon öz goşuny bilen 1218-1219-njy ýylyň gysynda deňiz derejesinden 12.000 fut beýiklikdäki Alaý gerşiniň üstünden geçýän Gyzył-Art we Derek-Dawan geçelgelerinden geçip, görüp-eşdilmedik gahrymançylygy görkezýär. Bu edermenlik Gannibalyň we Bonapartyň Alp daglaryndan geçişlerinden düýpli tapawutly bolup, uly töwekgelligiň we batyrgaýlygyň nusgasydy. Jebäniň we Çingiz hanyň ordasynyň arasynda uzak aralygyň we uly päsgelçiligiň

bardygyna garamazdan, olaryň arasynda aragatnaşyk gowy işleýärdi. Bu hem ýokary harby kämilligiň syry bolup durýar. Täsin ýeri, Çingiz hanyň ogly Juçy han hem Jebäniň serkerdelik etmeginde hereket edýärdi.

Hojantyň ýanynda Juçy hany galdyryp, Uebe akyla sygmajak söweş hereketini amala aşyrýar – iň beýik daglardan we Pamiriň üsti tekiz belentliginden geçip, ol duýdansyz ýagdaýda Amyderýanyň ýokary akymларында öz goşuny bilen peýda bolýar. Muhammediň goşunynyň üstüne esasy bazadan kesilmek howpuny salýar. Jebe Muhammediň goşunynyň esasy güýçleriniň ünsüni özüne çekip, Gyzylgum çölünden mongol goşunynyň esasy böleginiň geçmegine mümkinçilik döredýär.

Çingiz han Jebe-noýony we Subudaý pälwany täze ýerleriň söweş ýagdaýlaryny öwrenmäge iberýär.

Jebe-noýonyň 20.000 adamlyk leşgeri bilen iki ýylyň içinde amala aşyran ýörişleri dünýäniň meşhur harby operasiýalarynyň sanyna girýär. Jebe bilen Subudaý Töwriziň we Diýarbakiriň eteklerini basyp alyp, gruzin goşuny bilen çaknyşýarlar. Şu ýerde olar örän hilegärlikli harby täri ulanýarlar: Jebe 5.000 adamlyk goşuny bilen bukuda gizlenýär, Subudaý bolsa hileli gaçyp, duşmany edil bukynyň üstünden eltýär. Netijede, gruzin patyşasy Georgiý Daşanyň goşuny derbi-dagyn edilýär. Derbent geçelgesinden söweşler bilen öňe süýşüp, mongollar demirgazyk düzlüklere çykanlaryndan soň, olaryň garşysyna gypjaklar, alanlar, lezginler çykýarlar. Yzly-yzyna ýeňiş gazanan Jebe öz goşunynyň düzümine kawkaz alanlaryny hem goşýar.

Bu serkerdeler Krym ýadymadasyndan geçip, genuezlileriň Sudak galasyny basyp alýarlar. Soň olar ýewroaziýa çölleri çykýarlar. Şol wagt rus knýazlary güýçli duşman barada eşidip, 80.000-lik goşun toplaý, 20.000-lik mongol goşunlaryna garşy ýörişe çykýarlar. Jebe bilen Subudaý hileli gaçan bolup, duşmany çöle äkidýärler. Duşmanyň goşuny ep-esli uzaklyga çekilenden soň, olar ýeke galan knýazlaryň otrýadlaryna zarba urýarlar.

Jebäniň we Subudaýyň leşgerleri derbi-dagyn edilen duşmany yzarlamam, yza-çöle tarap gaýdyp başlaýarlar. Olar Wolganyň kenarlarynda bulgarlaryň (häzirki Tatarystandaky tatarlaryň

ata-babalary, t.b) guran bukusyna düşüp, köp ýitgilere sezewar bolýarlar. Soň Subudaý Baty han bilen gaýdyp gelip, bulgarlardan ar alýar.

Jebäniň soňky harby hereketleriniň yzlary Hytaýda ýüze çykýar. Ol 1235-nji ýylda Jürjenleriň dinastiýasyny dyza çökerip, tutuş Hytaýy basyp alýar. Onuň şondan soňky ýörişleri barada hiç hili maglumatlar gabat gelmeýär.

Öwez GÜNDOGDYÝEW,
taryhçy. Taryhy şahslar